

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Перспективи подолання загроз соціальній безпеці населення в Україні»

Виконала студентка групи СЗ-21-1
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

Денисенко А. В.
(прізвище та ініціали)

Керівник Тараненко В. Є. к. е. н., доц.,
доцент кафедри соціального забезпечення
та податкової політики
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Денисенко Ангеліни Віталіївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Перспективи подолання загроз соціальній безпеці населення в Україні».

Керівник роботи Тараненко В. Є. к. е. н., доц., доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом УМСФ від “ _____ ” _____ 2025 р. № _____

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи 1. Чинні нормативно-правові акти, що стосуються питань соціальної безпеки населення України; 2. Статистичні дані Державної служби статистики України, Мінфіну, інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики України; 3. Праці вітчизняних науковців; 4. Матеріали періодичних та інтернет-видань.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретичні засади соціальної безпеки населення в Україні;

2. Аналіз сучасного стану соціальної безпеки в Україні;

3. Перспективи та шляхи подолання загроз соціальній безпеці в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу 6 таблиць, 2 рисунки.

6. Дата видачі завдання “ _____ ” _____ 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	грудень 2024 р. – січень 2025 р.	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	січень 2025 р.	Виконано
3.	Складання плану роботи	січень 2025 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	січень – травень 2025 р.	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	травень 2025 р.	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	травень 2025 р.	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі	травень 2025 р.	Виконано
9.	Захист роботи	червень 2025 р.	

Студент _____
(підпис)

Денисенко А. В.
(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(підпис)

Тараненко В. Є.
(прізвище та ініціали)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

АНОТАЦІЯ

Денисенко А. В. Перспективи подолання загроз соціальній безпеці населення в Україні.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 44 сторінки, включає 6 таблиць та 2 рисунки. Список використаних джерел містить 47 найменувань.

Зміст анотації: У роботі досліджено поняття та зміст соціальної безпеки населення в Україні, проаналізовано основні загрози, що виникають в умовах воєнних дій, соціально-економічної нестабільності та демографічних змін. Розглянуто чинне нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на її рівень. Особливу увагу приділено стратегічним напрямам зміцнення соціальної політики, модернізації системи соціального забезпечення та підвищенню ефективності державного управління у сфері соціальної безпеки.

Ключові слова: соціальна безпека, загрози, соціальна політика, соціальне забезпечення, стратегічні напрями розвитку.

ABSTRACT

Denysenko A. V. Prospects for overcoming threats to the social security of the population in Ukraine.

Qualification thesis for the Bachelor's degree in specialty 232 «Social Security». University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

Structure and volume of the thesis. The qualification thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references. The total volume of the work is 44 pages and includes 6 tables and 2 figures. The list of references contains 47 sources.

The thesis explores the concept and essence of social security of the population in Ukraine, analyzing the main threats arising in the context of warfare, socio-economic instability, and demographic changes. The study examines the current legal framework for social security and the impact of internal and external factors on its level. Special attention is paid to strategic directions for strengthening social policy, modernizing the social welfare system, and improving the effectiveness of state governance in the field of social security.

Keywords: social security, threats, social policy, social welfare, strategic development directions.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	8
1.1 Поняття та сутність соціальної безпеки	8
1.2 Основні загрози соціальній безпеці населення	12
1.3 Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні	15
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	21
2.1 Соціально-економічні чинники загроз соціальній безпеці	21
2.2 Вплив демографічних та міграційних процесів на соціальну безпеку	26
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЗАГРОЗ СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В УКРАЇНІ	35
3.1 Стратегічні напрями розвитку системи соціальної безпеки	35
3.2 Посилення соціальної політики держави та реформування соціального забезпечення	41
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна безпека є ключовою складовою національної безпеки держави, оскільки забезпечує захист життєво важливих інтересів людини і суспільства в умовах соціальних ризиків та нестабільності. Військова агресія росії проти України, руйнівні наслідки для економіки, масове внутрішнє переміщення населення, погіршення демографічної ситуації та зростання соціальної нерівності суттєво загострили проблеми у сфері соціальної безпеки. Водночас державна соціальна політика стикається з викликами ефективного реагування на нові загрози, що зумовлює необхідність її трансформації відповідно до реальних потреб населення. Актуальність дослідження зумовлена потребою у визначенні стратегічних пріоритетів посилення соціального захисту, модернізації системи соціального забезпечення та формуванні ефективного механізму запобігання загрозам соціальній безпеці.

Мета і завдання роботи. Метою роботи є комплексне дослідження загроз соціальній безпеці населення України та обґрунтування перспектив їх подолання шляхом удосконалення державної соціальної політики. Для досягнення цієї мети у роботі поставлені такі завдання:

- визначити поняття та сутність соціальної безпеки;
- розглянути основні загрози соціальній безпеці населення;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні;
- провести аналіз соціально-економічних чинників загроз соціальній безпеці;
- проаналізувати вплив демографічних та міграційних процесів на соціальну безпеку;
- окреслити стратегічні напрями розвитку системи соціальної безпеки;
- запропонувати шляхи посилення соціальної політики держави та реформування соціального забезпечення.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є система соціальної безпеки населення України. Предметом дослідження є зміст загроз соціальній безпеці та напрями вдосконалення державної соціальної політики для їх подолання.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез наукової літератури, порівняльний аналіз, структурно-функціональний та системний підхід, методи статистичного та логічного аналізу, аналіз нормативно-правових актів, а також методи графічного подання інформації.

Практичне значення. Результати роботи можуть бути використані у формуванні державної соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня соціальної безпеки, а також у діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, соціальних служб та громадських організацій. Запропоновані рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності державного реагування на сучасні соціальні загрози.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною основою дослідження стали чинні нормативно-правові акти, що стосуються питань соціальної безпеки населення України; статистичні дані Державної служби статистики України, Мінфіну, інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики України; праці вітчизняних науковців, таких як Бондаревська К. В., Диха М., Сидорчук О. Варналій З. С. та інших; матеріали періодичних та інтернет-видань.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 44 сторінки, включає 6 таблиць та 2 рисунки. Список використаних джерел містить 47 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1 Поняття та сутність соціальної безпеки

Стабільність і добробут суспільства значною мірою залежать від того, наскільки впевнено кожна людина почувається у своєму соціальному середовищі. У сучасному світі, де дедалі більше зростає вплив економічних, політичних та інформаційних факторів, стає очевидною потреба в чітко окресленій системі захисту найвразливіших груп населення. Саме в цьому контексті постає питання соціальної безпеки – як базового елементу, що формує відчуття захищеності, справедливості та рівних можливостей для всіх.

Соціальна безпека – це не лише про захист від бідності чи безробіття. Це ширше поняття, яке охоплює весь спектр умов, необхідних для повноцінного життя людини в суспільстві. Вона стосується доступу до якісної освіти, медицини, соціальних послуг, а також можливості самореалізації, участі в житті громади та впевненості у завтрашньому дні. Її наявність є одним із головних показників того, наскільки ефективно держава виконує свої соціальні функції.

Термін «соціальна безпека» належить до тих понять, зміст яких формується на стику різних наук – соціології, політології, економіки, права. Його багатогранність пояснює відсутність єдиного універсального визначення: кожен дослідник акцентує увагу на окремих складових залежно від дослідницької мети, контексту чи рівня аналізу. Для одних у центрі уваги – захист інтересів людини та її добробут, для інших – стабільність суспільства як цілісної системи або ефективність державної політики у сфері соціального захисту. У табл. 1.1 узагальнено основні авторські підходи до тлумачення поняття соціальної безпеки, які відображають широту наукового дискурсу в цій сфері. Представлені визначення допомагають зрозуміти, як змінюється акцент у змісті терміна залежно від наукової традиції, а також виявити спільні

риса та відмінності між підходами різних вчених.

Таблиця 1.1

Основні підходи до визначення поняття соціальної безпеки в науковій літературі

Автор	Визначення поняття «соціальна безпека»
К. Бондаревська	Стан захищеності соціальних інтересів населення від зовнішніх і внутрішніх загроз соціального характеру, що базується на принципі соціальної справедливості та забезпечується сукупністю управлінських дій.
І. Білоус	Захищеність ключових соціальних інтересів особистості та громадянина, що узгоджуються з інтересами суспільства в цілому, від внутрішніх і зовнішніх загроз у соціальній сфері. Такий стан передбачає гарантування громадянських прав для всіх членів суспільства, економічну стабільність населення, можливість вільного й всебічного розвитку особистості, а також підтримання соціальної злагоди.
М. Диха	Захищеність соціальних інтересів особи, суб'єктів господарювання, суспільства та держави, яка забезпечується спроможністю реагувати на вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, своєчасно виявляти та нейтралізувати загрози соціальній стабільності й запобігати зростанню соціальної напруженості.
І. Корж	Збалансований стан взаємодії соціальних і природних систем (особистісних, державних, глобальних), де завдяки знанням про навколишнє середовище та розумінню його тенденцій людина здатна вчасно виявляти та мінімізувати потенційний негативний вплив, максимально уникаючи ризиків.
О. Сидорчук	Система захисту від невоєнних реальних і потенційних загроз, спрямованих на суверенітет та територіальну цілісність держави, її конституційний лад, демократичні засади, права й свободи людини, а також фундаментальні національні інтереси громадян і суспільства. Вона сприяє розвитку демократії, покращенню добробуту населення та створенню безпечних умов для життя.

Джерело: побудовано автором за даними [1-5]

Аналіз наведених визначень засвідчує, що соціальна безпека трактується як динамічний і багатовимірний стан, у якому поєднуються індивідуальні та колективні інтереси, зовнішні й внутрішні чинники, а також управлінські й культурні механізми забезпечення стабільності. Незважаючи на відмінності у формулюваннях, спільною є ідея захищеності – як передумови для сталого розвитку, справедливого суспільного устрою та гідного життя кожної людини.

У ширшому розумінні сутність соціальної безпеки аналізується через

загальне поняття безпеки, яка постає складною системною соціальною категорією. Вона охоплює не лише специфічні соціальні гарантії, але й правові й інституційні механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Інтегральний підхід до розуміння соціальної безпеки передбачає забезпечення захищеності соціальних інтересів індивідів, суспільних груп і держави від впливу загроз соціальній та національній безпеці. Також до цього підходу включаються правові та інституційні гарантії, спрямовані на забезпечення інтересів суб'єктів соціальних відносин через як превенцію соціальних ризиків, так і подолання їхніх наслідків. У цьому сенсі соціальна безпека забезпечує сприятливі умови для стабільного розвитку суспільства, формує пріоритети соціальної політики та є невід'ємною частиною національного ресурсу, що визначає багатство нації та держави [6].

У сучасному науковому аналізі все більшої популярності набуває концепція диференціації соціальної безпеки за рівнями: особистий, груповий (або колективний) та суспільний. Такий підхід дозволяє точніше виявляти загрози на кожному рівні впливу та формувати дієві механізми їх нейтралізації. Особистий рівень безпеки пов'язаний із забезпеченням гідного рівня життя конкретної особи, включаючи захист її прав, свобод та доступ до основних соціальних послуг. Групова безпека стосується захисту інтересів окремих соціальних груп, таких як діти, люди з інвалідністю або внутрішньо переміщені особи. Натомість суспільна безпека передбачає підтримку загальної соціальної стабільності, єдності та балансу в суспільстві. З макроекономічної точки зору, соціальна безпека розглядається як система управління ризиками, спрямована на попередження або мінімізацію їхнього впливу на державу, суспільство та окремих громадян. Як специфічна соціально-економічна категорія вона охоплює перерозподільні механізми національного доходу, що забезпечують визначений рівень соціальних стандартів для населення навіть в умовах впливу ризиків [6].

У міжнародній практиці поняття соціальної безпеки здебільшого має

прикладний характер і застосовується для опису державних механізмів підтримки населення, що стикнулося зі значними соціальними ризиками чи має недостатній рівень доходів [7]. Найбільш поширеними термінами в цій сфері є *social security* та *social safety*. Обидва ці поняття містять конкретний зміст і охоплюють такі аспекти, як забезпечення, страхування, захист та підтримка. Однак у англomовному дискурсі термінологія може різнитися залежно від специфіки національного контексту. Наприклад, у Сполучених Штатах поняття *social assistance* вказує на допомогу особам із низьким чи відсутнім доходом, тоді як термін *welfare* позначає ширший спектр програм соціального забезпечення. Тим часом термін *social security* у США пов'язаний передусім із державною програмою соціального страхування (зокрема пенсійного або пов'язаного з інвалідністю забезпечення) і водночас охоплює ширше значення: економічну підтримку у разі втрати працездатності, роботи чи при настанні старості [8]. Таким чином, соціальна безпека у міжнародному вимірі виступає не просто теоретичною категорією, а реальним інструментом соціальної стабілізації, управління ризиками та підтримки мінімального рівня добробуту найбільш уразливих категорій населення.

Таким чином, поняття соціальної безпеки охоплює широкий спектр соціальних, економічних, правових та інституційних компонентів, які забезпечують стабільне функціонування суспільства й захист його найуразливіших членів. Вона постає як багатовимірне явище, що поєднує індивідуальний добробут із суспільною рівновагою, а державну політику – із глобальними тенденціями. Різноманіття наукових підходів та міжнародних практик свідчить про складність і водночас актуальність соціальної безпеки як фундаментального елементу життєздатного демократичного суспільства. У контексті сучасних викликів соціальна безпека стає не лише індикатором внутрішньої стабільності держави, а й передумовою її сталого розвитку та національної безпеки загалом. Її ефективне забезпечення вимагає комплексного підходу, міжсекторальної взаємодії та чітко окресленої соціальної політики, орієнтованої на підтримку людини як найвищої цінності

демократичного устрою.

1.2 Основні загрози соціальній безпеці населення

У забезпеченні соціальної безпеки вирішальну роль відіграє своєчасне виявлення та нейтралізація загроз, які можуть деструктивно впливати на добробут населення, стабільність суспільних відносин та функціонування держави загалом. У сучасних умовах ці загрози набувають дедалі складнішого й багатокomпонентного характеру: вони охоплюють як традиційні соціально-економічні чинники (безробіття, бідність, соціальна нерівність), так і новітні виклики, пов'язані з воєнними конфліктами, міграційними процесами, демографічними змінами, інформаційними маніпуляціями тощо. Аналіз цих факторів є необхідною умовою для формування ефективної соціальної політики, яка здатна не лише реагувати на актуальні виклики, а й попереджати їхнє виникнення.

Загрози та безпека є об'єктивними явищами, що формуються під впливом несприятливих змін у політичному, економічному чи природному середовищі, як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Їх визначають як вплив дестабілізуючих чинників суб'єктивного чи об'єктивного походження, здатних спричинити реальні або потенційні втрати. Загрози мають здатність до трансформації, утворюючи ієрархічну структуру, в якій взаємозалежність різних рівнів призводить до взаємного впливу. Основні загрози соціальній безпеці поділяються за кількома критеріями. За походженням вони розподіляються на внутрішні та зовнішні, за ієрархічним рівнем – на мегарівень, макрорівень, мезорівень, мікрорівень та нанорівень [9]. Загрози можуть бути реальними чи потенційними, створеними навмисно певним суб'єктом або такими, що виникли стихійно; також вони поділяються на безпосередні та опосередковані. Для оцінювання масштабів загроз і їхніх наслідків застосовуються якісні та кількісні безпекові критерії. Геостратегічними вважаються загрози з зовнішніми джерелами походження,

які через свою тривалість, масштабність та непередбачуваність стають важливими дестабілізуючими чинниками. Серед прикладів таких загроз можемо виділити пандемію та повномасштабне вторгнення російської федерації. Остання являє собою значну небезпеку для національної безпеки України, особливо в аспекті соціальної безпеки населення. Наслідки цієї війни є масштабними та проявляються як у прямій, так і в опосередкованій формах, породжуючи суттєву соціальну кризу [10].

До початку повномасштабного вторгнення росії основні загрози для України були переважно внутрішнього характеру та концентрувалися в економічній, соціальній і політичній сферах. Проблематика соціальної безпеки людини мала інший вимір: до 2014 року основна увага приділялася покращенню умов життя громадян, боротьбі з бідністю, пом'якшенню демографічної кризи, забезпеченню соціальної рівності, доступності якісної освіти та охорони здоров'я. Після 2014 року значення питань збереження життя та здоров'я людей стало пріоритетним, зросла цінність людського життя та активної участі громадян у суспільних процесах. З початком повномасштабної війни ці виклики ще більше посилили свою актуальність [11].

Соціальній безпеці загрожують процеси, які викликають несподівані і часто значні зміни в умовах життя, порушуючи основоположні соціальні права та інтереси людей. Такі загрози можна поділити на п'ять категорій. Перша з них охоплює порушення законних прав особистості та неспроможність держави їх захистити, що стосується права на життя, працю, освіту, житло, медичну допомогу, свободу пересування та гідну старість. Друга категорія включає загрози, пов'язані з насильством, злочинністю і процесом криміналізації суспільства. Третя категорія охоплює поширення негативних соціальних явищ, таких як наркоманія, алкоголізм, погіршення здоров'я та зниження тривалості життя. Четверта категорія охоплює погіршення медичного обслуговування та охорони здоров'я, а також поширення хронічних і інфекційних хвороб. П'ята категорія стосується недостатнього рівня

соціальної захищеності населення [11].

Геостратегічні загрози суттєво впливають на соціальну безпеку, відображаючись як у безпосередніх, так і в опосередкованих наслідках для життя та добробуту людей. В умовах війни особливо актуальними стають такі основні виклики:

- військові конфлікти та насильство. Збройні протистояння спричиняють загибель цивільного населення, руйнування інфраструктури, вимушене переміщення людей та масштабні гуманітарні кризи. Наслідками стають втрата життя, голод, фізичні та психологічні травми, нестача медичної допомоги, що ускладнює існування особливо у зонах бойових дій;

- економічні виклики. Геостратегічні небезпеки породжують економічну нестабільність, включно з обмеженнями торгівлі, зниженням рівня зовнішніх інвестицій та іншими кризовими явищами. Для України в умовах війни економічні труднощі стають багатограними, адже збройний конфлікт впливає на всі аспекти державного та суспільного життя;

- енергетична криза. Проблеми з енергетичною безпекою, викликані геостратегічними факторами, обумовлюють зростання вартості енергоресурсів і перерви в їх постачанні, що неабияк ускладнює доступ до тепла, електрики і палива, створюючи додаткові труднощі, зокрема для малозабезпечених громадян і вразливих груп населення;

- екологічні загрози. Геостратегічні конфлікти провокують природоохоронні катастрофи, такі як зміна клімату чи вплив на біорізноманіття через військові дії. До прямих наслідків належать повені, посухи, землетруси й інші лиха, які загрожують життю людей та завдають значних руйнувань. У випадку війни росії проти України це має ще й масштаби екоциду: деградація заповідників, знищення біорізноманіття, забруднення ґрунтів важкими металами через вибухи снарядів і мін. Окремою трагедією є підлив Каховської ГЕС, наслідки якого мають природне і соціальне значення планетарного масштабу;

- міжетнічні конфлікти та соціальна напруга. Суперечливі територіальні

питання або культурні розмежування часто провокують загострення міжнаціональних відносин, що нерідко приводить до дискримінації, насильства та підриву громадського порядку, підвищуючи рівень небезпеки для окремих груп населення [11].

Ці виклики набувають критичної гостроти з огляду на сучасну міжнародну ситуацію та необхідність ефективного реагування для захисту соціального добробуту людей.

Таким чином, у сучасних умовах загрози соціальній безпеці населення набувають багатовимірною характеру та потребують комплексного підходу до їх виявлення й подолання. Вони тісно пов'язані як із внутрішніми дисфункціями соціальної системи, так і з зовнішніми глобальними викликами, що мають довготривалі та системні наслідки. Особливої уваги потребує вплив війни, яка трансформувала саме розуміння соціальної безпеки – з питань соціального забезпечення та якості життя на пріоритет збереження життя, гідності, доступу до базових послуг і виживання в умовах нестабільності. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у формуванні нової моделі державної соціальної політики, яка базуватиметься на принципах стійкості, адаптивності та солідарності. Важливим завданням держави і громадянського суспільства є не лише реагування на існуючі виклики, а й формування середовища, в якому людська безпека розглядається як базова цінність, що визначає стратегію розвитку суспільства.

1.3 Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні

Соціальна безпека як ключовий компонент національної безпеки потребує чіткого правового регулювання, яке б гарантувало захист базових прав і свобод громадян, забезпечення гідного рівня життя, а також формування умов для сталого соціального розвитку. У цьому контексті нормативно-правове забезпечення виступає інструментом реалізації соціальної політики держави, визначаючи механізми реагування на загрози, що постають перед

населенням. В умовах глибоких трансформацій, спричинених воєнними діями, економічною нестабільністю та зростанням вразливості окремих категорій громадян, роль законодавства у сфері соціальної безпеки суттєво зросла. Аналіз правової бази дозволяє виявити як наявні здобутки у розбудові системи соціального захисту, так і проблемні зони, що потребують удосконалення. Саме тому вивчення нормативно-правового поля є необхідним для комплексного розуміння механізмів забезпечення соціальної безпеки в Україні.

Нормативно-правова база виступає ключовим фундаментом для забезпечення соціальної безпеки в Україні. Вона охоплює Конституцію України, систему законів, що регулюють соціальну, економічну, громадську діяльність, а також екологічну політику [12]. До цього додаються укази, розпорядження, рішення, накази та інші регулятивні документи, а також стратегії, концепції, програми й плани дій, які закріплюють державні соціальні стандарти. Основою такої системи є відповідність міжнародним нормам і принципам, зокрема реформам, зазначеним в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, міжнародним договорам і соціальним стандартам ЄС.

Нормативно-правовий аспект соціальної безпеки ґрунтується на законодавчих актах, політичних стратегіях, програмних документах та визначених урядом напрямках діяльності. Він враховує також інституціональні рамки, які забезпечують регулювання впливу соціальних загроз на особу, суспільство і державу загалом. Основні законодавчі засади закріплені в Конституції України та Законі України «Про національну безпеку України» [13].

Інші нормативні акти регулюють питання соціального захисту, сприяння розвитку й підтримки української нації, її історичної самосвідомості, культурної спадщини і традицій, що також стосується розвитку ідентичності корінних народів і національних меншин України, про що йдеться у статті 11 Конституції. У статті 13 закріплено право громадян на користування природними ресурсами; стаття 14 гарантує право власності на землю; стаття

16 зобов'язує державу забезпечувати екологічну безпеку та рівновагу в країні. Водночас у статті 17 визначено пріоритети захисту суверенітету, територіальної цілісності, а також економічної й інформаційної безпеки, підкріплюючи це як загальнонаціональне завдання [12].

Другий розділ Конституції передбачає права, свободи та обов'язки громадян. Це включає право на життя, гідність, особисту свободу, недоторканність, свободу пересування й вибору місця проживання, свободу слова та переконань, а також право на релігійну свободу й участь у політичній чи громадській діяльності для захисту своїх інтересів [12]. Держава гарантує право на власність і підприємницьку діяльність, працю з безпечними умовами й справедливою оплатою, захист від незаконного звільнення й право на відпочинок. Передбачено соціальний захист, доступ до охорони здоров'я й освіти, компенсацію за порушення права на безпечне довкілля. Ці положення Конституції мають найвищу юридичну силу та формують основу законодавчої системи України. Вони спрямовують діяльність держави на забезпечення та захист прав громадян задля досягнення сталого рівня соціальної безпеки

Дотримання прав і свобод людини, закріплених у Конституції України, вимагає їх відображення в державних стандартах та деталізації в нормативних актах, які містять правові норми. Законодавча база регулювання державного управління соціальною безпекою охоплює українські закони в таких сферах як національна безпека, трудові відносини, а також соціальна, економічна та екологічна політика. До таких нормативних документів належать закони «Про національну безпеку України» [13], «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики» [14], Кодекс законів про працю [15], закони «Про оплату праці» [16], «Про охорону праці» [17], «Про зайнятість населення» [18], «Про прожитковий мінімум» [19] та інші, які регламентують різні аспекти соціальної політики. Однак, попри широку нормативну базу, питання соціальної безпеки на рівні державного управління часто лишається лише теоретичним і не завжди має практичне втілення.

В умовах зростаючої економічної та політичної нестабільності в Україні,

а також під впливом значних внутрішніх і зовнішніх загроз, виникає підвищена потреба в ефективних заходах, спрямованих на стабілізацію ситуації та розвиток країни. Основні принципи державної стратегії та функції державних органів у сфері забезпечення національної, енергетичної, соціальної, економічної, екологічної, інформаційної та кібербезпеки закріплені в українському законодавстві, зокрема в законах про національну безпеку та засади внутрішньої і зовнішньої політики. Доведення й удосконалення цих законів здійснюються через ухвалення рішень Уряду України та інших нормативних актів у сфері соціальної безпеки. Управління соціальною безпекою держави реалізується через мережу інституційних, соціально-економічних, управлінських, правово-політичних, інформаційних механізмів та інших інструментів. Вони спрямовані на ефективне впровадження законів, нормативно-правових та стратегічних документів у галузі соціальної безпеки, а також на дотримання соціальних стандартів і гарантій, передбачених Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [20].

Ключову роль у формуванні ефективної системи соціальної безпеки відіграють державні стратегії, зокрема Стратегія подолання бідності [21], Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні [22], Державна стратегія регіонального розвитку [23], а також галузеві програми соціального захисту населення. Ці документи не лише окреслюють загальнодержавні пріоритети, але й створюють правові орієнтири для місцевих органів влади, які реалізують політику на рівні територіальних громад. Зокрема, у процесі децентралізації значна частина повноважень у сфері соціального захисту була передана місцевому самоврядуванню, що вимагає не тільки законодавчого закріплення, але й реального забезпечення фінансовими, кадровими та організаційними ресурсами.

Особливої уваги в умовах війни набули нормативні акти, що стосуються захисту внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, сімей загиблих військовослужбовців. Було ухвалено низку змін до вже чинного

законодавства, спрямованих на розширення доступу до соціальних послуг, спрощення процедур отримання допомоги, а також забезпечення соціального супроводу вразливих категорій населення. Наприклад, Закон України «Про соціальні послуги» [24] у новій редакції передбачає індивідуальний підхід до надання підтримки, орієнтуючись на конкретні потреби людини та її життєві обставини. У той же час постає проблема імплементації цих змін: недостатня поінформованість громадян, бюрократичні бар'єри, низький рівень цифровізації державних сервісів ускладнюють реалізацію законодавчих ініціатив.

Поряд із внутрішнім законодавчим полем, важливу роль відіграє міжнародне право. Україна є учасницею численних міжнародних договорів та конвенцій у сфері прав людини, соціального захисту, праці, гендерної рівності. Насамперед це Конвенція МОП №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» [25], Європейська соціальна хартія (переглянута) [26], Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [27], Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [28] тощо. У процесі інтеграції до Європейського Союзу Україна зобов'язалася гармонізувати своє соціальне законодавство з європейськими стандартами, що передбачає модернізацію системи соціального забезпечення, реформування ринку праці, посилення інституційної спроможності соціальних служб.

Водночас спостерігається ряд викликів, які ускладнюють ефективне функціонування нормативно-правового механізму забезпечення соціальної безпеки. Серед них – фрагментарність правового поля, відсутність чіткої координації між різними органами влади, брак інтегрованої системи соціального моніторингу та оцінки ефективності політики. Часто нормативні акти приймаються без належного аналізу наслідків або без механізмів контролю за їх реалізацією. У результаті між задекларованими цілями та реальним станом справ виникає розрив, що підриває довіру громадян до держави.

Отже, нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні

перебуває у процесі трансформації відповідно до нових викликів і потреб. Удосконалення цієї сфери потребує комплексного підходу – оновлення законодавства, посилення інституційної спроможності, підвищення прозорості та залучення громадянського суспільства до формування та реалізації соціальної політики. Лише в такому випадку можливо буде говорити про реальну, а не декларативну реалізацію принципів соціальної держави, здатної гарантувати безпеку кожному громадянину навіть у кризові періоди.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1 Соціально-економічні чинники загроз соціальній безпеці

Загрози соціальній безпеці завжди мають глибокі коріння у соціально-економічних процесах, що відбуваються як на рівні окремих регіонів, так і в масштабах країни загалом. Нерівномірний розвиток економіки, зростання безробіття, інфляційні процеси, зниження рівня доходів населення створюють передумови для дестабілізації суспільного середовища та посилення соціального напруження. Саме тому важливо розуміти, які саме фактори економічного та соціального характеру найбільше впливають на відчуття захищеності громадян, формують ризики для вразливих категорій населення та підривають довіру до інституцій. Особливої актуальності це питання набуває в умовах тривалих кризових явищ, зокрема війни, яка кардинально змінює соціально-економічну ситуацію, посилюючи старі проблеми та породжуючи нові виклики. Переміщення населення, втрата роботи, руйнування інфраструктури – напряду пов’язане з соціальною нестабільністю. Водночас соціально-економічна політика держави, ефективність системи соціального захисту, підтримка зайнятості й рівень доступу до базових послуг здатні або пом’якшити ці ризики, або ж навпаки сприяти їх загостренню.

Рівень безробіття є одним із ключових соціально-економічних чинників, які формують загрози соціальній безпеці. Відсутність роботи не лише позбавляє людей стабільного доходу, а й підриває їхню соціальну впевненість, збільшує ризик бідності та соціальної ізоляції. Особливо гостро це проявляється в умовах економічної нестабільності та криз, коли кількість безробітних зростає, а можливості для працевлаштування суттєво обмежуються. Поряд із рівнем безробіття важливо враховувати і такі показники, як частка населення, що змушене економити на харчуванні, що свідчить про фактичне погіршення добробуту навіть тих, хто офіційно має

роботу, але через низькі доходи чи інші економічні труднощі не може задовольнити базові життєві потреби. Спільний аналіз цих двох показників в табл. 2.1 дає змогу більш повно відобразити соціально-економічний стан населення та його вразливість до загроз соціальній безпеці.

Таблиця 2.1

Рівень безробіття та частка домогосподарств, що обмежують витрати на їжу
за 2022-2024 рр., %

Місяць	2022		2023		2024	
	Рівень безробіття	Частка осіб, що економить на їжі	Рівень безробіття	Частка осіб, що економить на їжі	Рівень безробіття	Частка осіб, що економить на їжі
Січень	10,5	15,9	21,6	19	17	19,2
Лютий	8,6	11,4	24,2	22	20,9	21,1
Березень	29,5	22,1	20,5	24,1	13,7	23,2
Квітень	27,2	22,8	20,8	20	16,8	17,9
Травень	30,7	30,3	17,7	22,9	15,3	17,4
Червень	26	26,6	21,4	26,4	13,1	25,6
Липень	28,2	26,7	16,6	23	18,1	20,6
Серпень	26	22,2	15,1	20,8	13,9	19,7
Вересень	21,5	19,4	15,9	24,7	15,4	24,2
Жовтень	22,9	21,9	18,4	21,5	15,3	20,5
Листопад	19,7	21,7	20	17,7	15,1	19,8
Грудень	22,3	22,7	16,1	23,1	14,2	23,5
Зміна з січня по грудень, (+/-)	+ 11,8	+ 6,8	- 5,5	+ 4,1	- 2,8	+ 4,3

Джерело: побудовано автором за даними [29]

За даними табл. 2.1 можемо простежити декілька важливих тенденцій щодо рівня безробіття та частки домогосподарств, які змушені обмежувати витрати на харчування за аналізований період. По-перше, у 2022 році рівень безробіття значно зріс за рік, що свідчить про погіршення ситуації на ринку праці. Водночас частка домогосподарств, які економили на їжі, також збільшилась, що свідчить про поглиблення матеріальних труднощів і зростання соціальної вразливості населення. У 2023 році спостерігається дещо протилежна тенденція – рівень безробіття загалом знизився порівняно із

початком року, що могло б свідчити про покращення зайнятості. Проте частка домогосподарств, які змушені економити на харчуванні, не зменшилася, а навіть зросла, що вказує, що навіть за умови зниження безробіття матеріальна нестабільність лишається гострою проблемою, можливо, через низькі доходи або зростання цін на продукти. Ситуація у 2024 році зберігає схожий тренд: рівень безробіття знизився, однак частка тих, хто економить на їжі, зросла ще більше, що свідчить про те, що просте працевлаштування не завжди гарантує достатній рівень доходів для забезпечення базових потреб домогосподарств. Загалом, аналіз даних демонструє, що зменшення безробіття не завжди означає покращення соціально-економічного становища населення. Високий рівень матеріальної нестабільності, зокрема у вигляді обмеження витрат на харчування, підкреслює необхідність комплексних заходів не лише для створення робочих місць, а й для підвищення якості життя і доходів громадян. Ці фактори є ключовими для зміцнення соціальної безпеки і зниження загроз, пов'язаних із економічною вразливістю населення.

Індекс інфляції є одним із ключових показників, що відображає рівень зростання цін на товари та послуги у країні. Його динаміка безпосередньо впливає на купівельну спроможність населення, формуючи реальний рівень життя і рівень матеріальної безпеки громадян. Особливо важливо враховувати інфляційні процеси у розрізі місяців, адже вони відображають сезонні коливання цін і дозволяють краще зрозуміти короткострокові тенденції економічного розвитку. У контексті загроз соціальній безпеці зростання інфляції призводить до підвищення вартості базових потреб, що ускладнює доступ домогосподарств до необхідних ресурсів, навіть якщо рівень безробіття знижується. Такий стан справ особливо відчутний для малозабезпечених верств населення, які змушені скорочувати витрати на найнеобхідніше, що загострює проблему соціальної вразливості. Високі темпи інфляції також можуть призводити до зниження довіри громадян до економічної політики держави і погіршення соціальної стабільності загалом. В табл. 2.2 наведено динаміку індексу інфляції за останні роки.

Таблиця 2.2

Динаміка індексу інфляції за 2021-2024 рр., %

Місяць	2021	2022	2023	2024	Зміна з 2021 р. по 2024 р., (+\ -)
Січень	101,3	101,3	100,8	100,4	- 0,9
Лютий	101,0	101,6	100,7	100,3	- 0,7
Березень	101,7	104,5	101,5	100,5	- 1,2
Квітень	100,7	103,1	100,2	100,2	- 0,5
Травень	101,3	102,7	100,5	100,6	- 0,7
Червень	100,2	103,1	100,8	102,2	+ 2
Липень	100,1	100,7	99,4	100,0	- 0,1
Серпень	99,8	101,1	98,6	100,6	+ 0,8
Вересень	101,2	101,9	100,5	101,5	+ 0,3
Жовтень	100,9	102,5	100,8	101,8	+ 0,9
Листопад	100,8	100,7	100,5	101,9	+ 1,1
Грудень	100,6	100,7	100,7	101,4	+ 0,8
За рік	110,0	126,6	105,1	112,0	+ 2

Джерело: побудовано автором за даними [30]

За даними табл. 2.2 можемо зробити наступні висновки: у 2022 році відбулося стрімке зростання інфляції, що очевидно було пов'язано з початком повномасштабної війни, порушенням логістичних ланцюгів, дефіцитом товарів і зростанням витрат на виробництво. Найбільші стрибки інфляції зафіксовано у березні, квітні та червні – саме в перші місяці бойових дій. У 2023 році темпи інфляції дещо стабілізувалися – середній індекс за рік знизився до 105,1%, що могло б свідчити про певну адаптацію економіки до умов війни, зниження споживчого попиту через падіння доходів населення, а також ефекти монетарної політики. Проте варто зауважити, що навіть за умов більш помірного інфляційного тиску частка домогосподарств, які економили на їжі, зросла – тобто купівельна спроможність громадян залишалася на низькому рівні. У 2024 році річний індекс інфляції знову показав зростання, що може бути наслідком нової хвилі девальвації, зростання тарифів чи структурних проблем у сфері виробництва та постачання. Особливо помітне підвищення інфляції у літні та осінні місяці, що може свідчити про зростання

витрат на сезонні продукти або комунальні послуги. Сукупна зміна інфляційного тиску з 2021 по 2024 рік демонструє складну картину: незважаючи на загальне уповільнення темпів зростання цін у першій половині 2024 року, інфляційне навантаження на домогосподарства зберігається, особливо в умовах відсутності суттєвого зростання доходів, що підтверджує те, що інфляція залишається одним із ключових соціально-економічних ризиків, які підривають соціальну безпеку, адже вона зменшує реальні доходи, посилює соціальну нерівність та обмежує доступ до базових життєвих потреб.

Таблиця 2.3

Зміни у рівні доходів населення та соціальних виплат
у 2021-2025 рр., грн (станом на початок року)

Показник	2021	2022	2023	2024	2025
Мінімальна заробітна плата	6000	6500	6700	7100	8000
Середня заробітна плата	12 993,56	13 376,21	14 308,46	17 486,60	18 660,32
Мінімальний розмір пенсії	1769	1934	2093	2361	2361
Середній розмір пенсії	3 507,51	3 991,53	4 622,59	5 385,25	5 789,05
Прожитковий мінімум (загальний показник)	2189	2393	2589	2920	2920

Джерело: побудовано автором за даними [31-35]

За даними табл. 2.3 можемо зробити наступні висновки: протягом аналізованого періоду мінімальна заробітна плата зросла на 33,3%. Найбільше підвищення спостерігається у 2025 році – на 900 грн порівняно з попереднім роком. Водночас, темпи її зростання поступові, що свідчить про прагнення держави підтримувати мінімальний рівень доходів населення відповідно до інфляційних процесів. Середня заробітна плата за цей же період зросла на

43,6%. Найбільший стрибок зафіксовано у 2024 році, що ймовірно пов'язано з інфляцією, змінами у структурі ринку праці та перерозподілом бюджетних витрат в умовах війни. Середній рівень заробітку суттєво перевищує мінімальний, однак і той, і інший демонструють позитивну динаміку. Мінімальна пенсія зростала з 2021 року по 2024 рік, після чого залишилась незмінною у 2025 році. Загальне зростання становить 33,5%, однак варто відзначити, що фактична індексація зупинилася на рівні 2024 року, що може свідчити про обмеження у фінансуванні або фіксацію виплат через економічні труднощі. Середній розмір пенсії зріс більш динамічно – на 65%, що свідчить про поступову адаптацію системи пенсійного забезпечення до ринкових умов, а також індексацію та доплати для окремих категорій пенсіонерів. Прожитковий мінімум зростав протягом 2021-2024 рр., однак у 2025 році він залишився незмінним, загальне зростання – 33,4%, що свідчить про зростання вартості життя, хоча відсутність індексації в останній рік викликає занепокоєння з огляду на інфляційні та соціальні ризики.

Узагальнюючи викладене, можемо стверджувати, що соціально-економічні чинники, зокрема безробіття, інфляція, рівень доходів і соціальні виплати, мають критичний вплив на рівень соціальної безпеки населення. Навіть у разі окремих позитивних зрушень – як-от зниження безробіття або зростання заробітної плати, відсутність збалансованої соціально-економічної політики призводить до збереження високого рівня матеріальної вразливості, що вказує на необхідність системного підходу, який би передбачав не лише розвиток ринку праці, але й підвищення ефективності соціального захисту, боротьбу з інфляцією, індексацію соціальних стандартів відповідно до реального рівня життя.

2.2 Вплив демографічних та міграційних процесів на соціальну безпеку

У сучасних умовах демографічні та міграційні процеси набувають дедалі більшого значення як чинники, що безпосередньо впливають на стан

соціальної безпеки держави. Демографічна ситуація, яка охоплює рівень народжуваності, смертності, тривалість життя, старіння населення та природний приріст, визначає якість і стійкість соціально-економічного розвитку, а також формує потребу у відповідних соціальних послугах. У свою чергу, міграція – як внутрішня, так і зовнішня змінює структуру ринку праці, впливає на навантаження на соціальну інфраструктуру, спричиняє зміни у демографічному складі регіонів і формує нові виклики для соціальної політики. Особливої актуальності ця тематика набуває для України, яка внаслідок тривалої демографічної кризи та масштабних міграційних переміщень, спричинених як економічними чинниками, так і збройною агресією з боку російської федерації, зіткнулася з глибокими трансформаціями соціального простору. Втрата працездатного населення, масова еміграція, переміщення внутрішньо переміщених осіб, зміна етнічного складу регіонів створюють складну ситуацію для забезпечення належного рівня соціальної безпеки, особливо в контексті регіонального розвитку, зайнятості, доступу до медичних і освітніх послуг.

Значні трансформації демографічної структури населення України мають безпосередній вплив на функціонування системи соціального захисту. Однією з найбільш вразливих категорій у цьому контексті є особи пенсійного віку, які потребують стабільного забезпечення пенсіями, доступу до медичних та соціальних послуг, підтримки на місцевому рівні. Водночас саме ця категорія найчутливіше реагує на виклики, спричинені війною, зміною місця проживання, втратами інфраструктури, скороченням трудових ресурсів і загальним послабленням державної соціальної системи. Особливу увагу варто звернути на регіональні відмінності в динаміці чисельності пенсіонерів, що можуть свідчити про внутрішню міграцію, тимчасове або постійне переміщення населення, а також про втрату територій або ускладнення доступу до реєстрації та соціальних послуг. Аналіз цих даних дозволяє краще зрозуміти, як саме демографічні й міграційні чинники позначаються на рівні соціальної безпеки, виявити регіони підвищеного ризику та врахувати ці

аспекти при формуванні відповідної політики. З метою візуалізації та подальшого аналізу в табл. 2.4 наведено динаміку чисельності пенсіонерів всіх категорій в Україні протягом останніх років.

Таблиця 2.4

Динаміка чисельності пенсіонерів всіх категорій в Україні
за 2021-2024 рр., осіб

Регіон	2021	2022	2023	2024	Зміна з 2021 р. по 2024 р., (+/-)
Україна	11 130 954	10 841 117	10 687 921	10 516 537	- 614 417
Вінницька	451 371	438 630	433 583	434 100	- 17 271
Волинська	260 734	255 824	255 047	256 144	- 4 590
Дніпропетровська	923 763	895 825	887 002	884 507	- 39 256
Донецька	811 591	787 927	743 844	712 836	- 98 755
Житомирська	368 852	358 692	355 632	358 166	- 10 686
Закарпатська	263 537	256 486	254 085	254 120	- 9 417
Запорізька	521 167	504 566	499 918	460 874	- 60 293
Івано- Франківська	343 970	336 571	334 025	335 791	- 8 179
Київська	548 005	537 737	535 283	537 938	- 10 067
Кіровоградська	266 567	257 377	253 646	252 760	- 13 807
Луганська	341 681	331 975	326 184	258 759	- 82 922
Львівська	673 856	661 275	659 723	664 732	- 9 124
Миколаївська	304 749	294 787	287 675	288 542	- 16 207
Одеська	587 297	569 264	562 936	563 321	- 23 976
Полтавська	423 370	413 688	410 492	410 177	- 13 193
Рівненська	289 070	283 338	283 076	284 891	- 4 179
Сумська	324 475	315 335	311 682	310 491	- 13 984
Тернопільська	278 511	272 456	270 117	270 422	- 8 089
Харківська	773 613	748 252	730 422	720 754	- 52 859
Херсонська	275 691	266 113	254 942	213 522	- 62 169
Хмельницька	397 912	390 309	386 906	384 986	+ 5 074
Черкаська	403 375	398 008	396 167	396 974	- 6 401
Чернівецька	214 270	207 570	205 462	206 072	- 8 198
Чернігівська	320 601	311 675	306 065	304 887	- 15 714
м. Київ	762 926	747 447	744 007	750 771	- 12 155

Джерело: побудовано автором за даними [36-38]

На основі даних табл. 2.4 простежується чітка тенденція зменшення чисельності пенсіонерів всіх категорій в Україні протягом аналізованого періоду. Загальне скорочення склало понад 600 тисяч осіб, що є суттєвим показником змін у демографічній структурі населення країни. Ця динаміка

може мати кілька пояснень, що безпосередньо пов'язані з питанням соціальної безпеки:

- природне скорочення населення внаслідок перевищення смертності над народжуваністю, зниження тривалості життя у зв'язку з війною та загальним погіршенням умов життя;

- масове вимушене переміщення громадян, зокрема з тимчасово окупованих або прифронтових територій (значне зменшення пенсіонерів у Луганській, Донецькій, Херсонській, Запорізькій областях);

- зниження доступу до соціального захисту частини громадян, які опинилися за межами країни або не змогли зареєструватися як пенсіонери після зміни місця проживання;

- порушення або призупинення обліку пенсіонерів у регіонах, де органи державної влади були змушені евакуюватися або втратили контроль над територіями.

Особливо показовим є різкий спад кількості пенсіонерів у регіонах, що зазнали значних наслідків бойових дій (наприклад, Луганська, Херсонська, Запорізька). Така ситуація загострює проблему регіональної нерівності в доступі до соціальних послуг, що напряму впливає на якість життя літнього населення та, загалом, на рівень соціальної безпеки в державі. Водночас незначне або навіть позитивне зростання кількості пенсіонерів у деяких регіонах (наприклад, у Хмельницькій області) може бути наслідком переміщення людей похилого віку до більш безпечних регіонів або відновлення виплат на новому місці проживання, що свідчить про зміщення соціального навантаження на інфраструктуру приймаючих регіонів, що потребує відповідної адаптації регіональних програм соціального захисту. Таким чином, динаміка чисельності пенсіонерів в Україні впродовж аналізованого періоду є важливим індикатором як демографічних втрат, так і ефективності державної політики у сфері соціальної безпеки, що вимагає комплексного аналізу та переосмислення підходів до забезпечення потреб найвразливіших категорій населення.

Станом на квітень 2025 року в Україні офіційно зареєстровано 4 594 270 внутрішньо переміщених осіб, серед яких жінок 2 743 261 (59,7%), а чоловіків 1 851 009 (40,3%). ВПО – це неоднорідна категорія населення, яка включає різні соціально вразливі групи. У табл. 2.5 наведено основні соціально вразливі категорії серед внутрішньо переміщених осіб.

Таблиця 2.5

Основні соціально вразливі категорії серед внутрішньо переміщених осіб за регіонами станом на квітень 2025 року, осіб

Регіон	Багатодітна сім'я	Особа з інвалідністю	Дитина до 18 років	Одержувач соціальної допомоги
Вінницька	353	2 537	39 433	1 626
Волинська	60	589	9 088	358
Дніпропетровська	339	6 630	63 931	2 570
Донецька	162	15 430	49 501	13 178
Житомирська	98	1 843	19 147	877
Закарпатська	196	2 141	38 914	1 610
Запорізька	547	5 760	43 968	536
Івано-Франківська	137	2 396	32 406	1 215
м. Київ	128	7 464	78 074	1 527
Київська	233	5 977	53 567	2 278
Кіровоградська	134	1 563	16 541	341
Луганська	20	6 038	17 955	7 003
Львівська	168	3 235	48 310	1 983
Миколаївська	478	3 245	30 099	1 256
Одеська	176	2 916	48 312	2 375
Полтавська	239	3 578	28 196	1 204
Рівненська	41	911	10 561	404
Сумська	116	1 983	18 423	1 154
Тернопільська	65	1 262	18 266	1 119
Харківська	393	15 725	88 167	4 743
Херсонська	37	726	7 258	341
Хмельницька	160	1 905	25 303	1 173
Черкаська	120	2 737	32 546	1 875
Чернівецька	186	1 188	20 556	454
Чернігівська	103	1 543	25 053	662
Всього	4 689	99 272	853 604	51 862

Джерело: побудовано автором за даними [39]

Аналіз даних табл. 2.5 свідчить про суттєву соціальну вразливість значної частини внутрішньо переміщених осіб в Україні, що становить

безпосередній виклик для системи соціального захисту та загалом для забезпечення соціальної безпеки на національному та регіональному рівнях. Найчисельнішою категорією серед ВПО є діти до 18 років – понад 850 тис. осіб, що становить близько 18% від загальної кількості зареєстрованих переміщених. Така висока частка дітей створює додаткове навантаження на освітню, медичну та соціальну інфраструктуру, особливо у приймаючих регіонах. Найбільше дітей зафіксовано в Харківській, Києві, Дніпропетровській, Київській і Донецькій областях – тобто як у зонах активних бойових дій, так і в прифронтових або приймаючих регіонах, що свідчить про різноспрямовані переміщення сімей з дітьми. Другою за чисельністю є категорія одержувачів соціальної допомоги – майже 52 тис. осіб, що вказує на високий рівень залежності частини переміщених від державної підтримки. Особливо виокремлюються Донецька, Харківська і Луганська області, де значна частка населення вимушено покинула свої домівки й потребує фінансової підтримки. Значною є й кількість ВПО з інвалідністю, що ставить перед державою питання доступності послуг, адаптації житлових умов та медичного обслуговування. Найвища концентрація таких осіб спостерігається в Донецькій, Харківській областях та Києві. Ці регіони потребують посиленої уваги у контексті створення безбар'єрного середовища та надання спеціалізованої допомоги. Водночас багатодітні сім'ї, попри меншу загальну чисельність, є групою з підвищеними потребами в житлі, доходах та освіті. Найбільше таких сімей у Запорізькій, Миколаївській, Харківській та Дніпропетровській областях. Загалом, представлені дані демонструють, що понад 1 млн внутрішньо переміщених осіб належать до соціально вразливих категорій, що суттєво ускладнює формування ефективної політики соціальної підтримки й потребує регіонального диференціювання у наданні послуг. Концентрація вразливих груп у певних регіонах свідчить як про прийняття основного потоку переміщених, так і про потенційні зони соціального навантаження, що має бути враховано при розподілі ресурсів і плануванні програм соціального захисту. Таким чином, структура ВПО за соціально

вразливими категоріями відображає не лише гуманітарні наслідки війни, а й довготривалі виклики для підтримання соціальної безпеки в Україні. На рис. 2.1 наведено вікову структуру внутрішньо переміщених осіб.

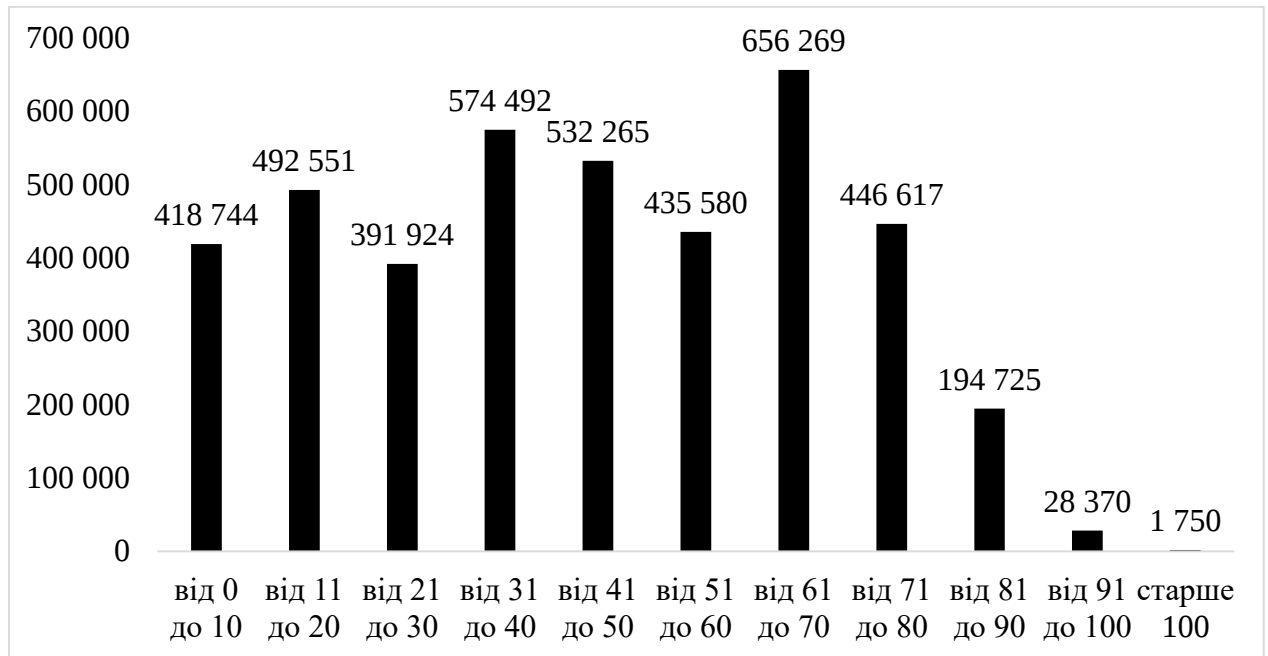

Рис. 2.1 Вікова структура внутрішньо переміщених осіб станом на квітень 2025 року, осіб

Джерело: побудовано автором за даними [39]

Аналіз вікової структури внутрішньо переміщених осіб з рис. 2.1 демонструє, що серед них переважають люди середнього та старшого віку, зокрема у вікових групах від 61 до 70, від 31 до 40 років та від 41 до 50. Водночас спостерігається відносно невелика кількість дітей та молоді, що може свідчити про труднощі з евакуацією родин з дітьми або про те, що частина молодших осіб залишилась за кордоном чи в інших регіонах. Така структура вказує на необхідність орієнтації соціальної підтримки не лише на працездатне населення, а й на літніх людей, які складають значну частку ВПО.

У контексті аналізу соціальної безпеки населення важливо враховувати масштаби внутрішньої міграції, зумовленої збройним конфліктом. На рис. 2.2 наведено співвідношення кількості внутрішньо переміщених осіб та тих, хто

повернувся, до загальної чисельності населення України, що є важливим показником соціальної стабільності та викликів у сфері державної підтримки.

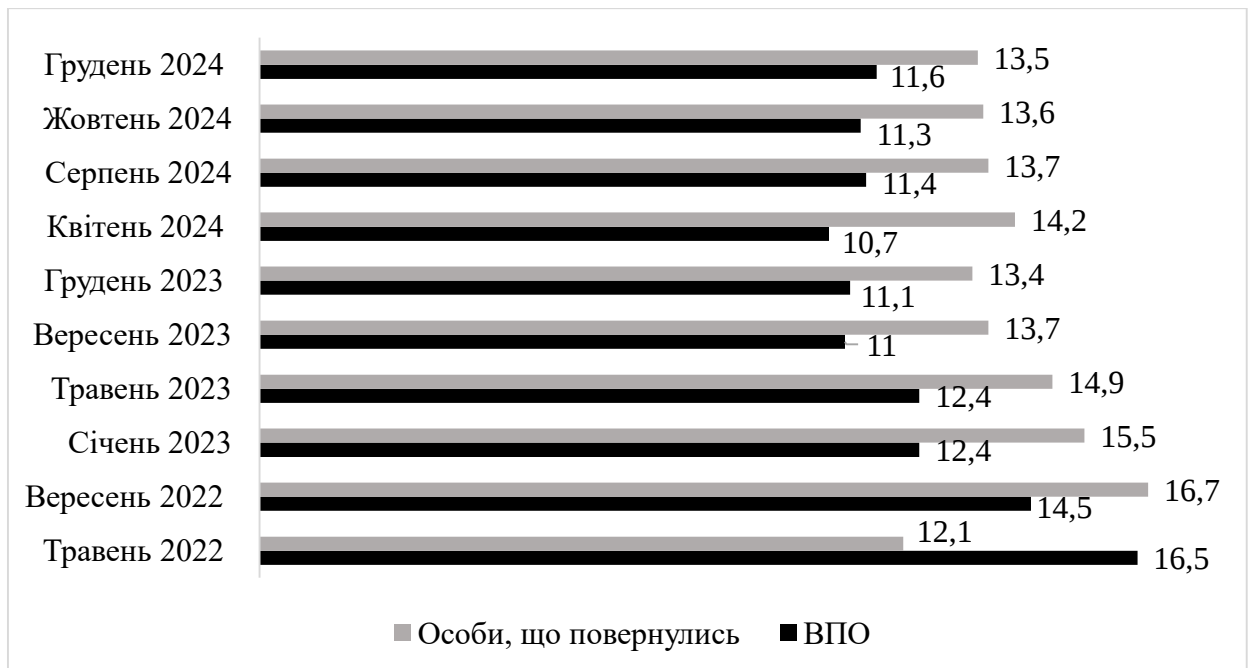

Рис. 2.2 Динаміка частки ВПО та осіб, які повернулися, від загальної чисельності населення України за травень 2022 – грудень 2024 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [40]

Дані з рис. 2.2 свідчать про поступове зменшення частки внутрішньо переміщених осіб відносно загальної чисельності населення України. Водночас частка осіб, які повернулися до місць свого постійного проживання, впродовж цього періоду залишалася стабільно вищою за частку ВПО, особливо починаючи з осені 2022 року, що може свідчити про поступову адаптацію населення до умов війни або про покращення безпекової ситуації в окремих регіонах. Загалом спостерігається тренд на зменшення переміщення населення та збільшення повернень, що є позитивним сигналом для соціальної стабільності та відновлення локальних громад.

Таким чином, сукупний вплив демографічних і міграційних процесів в Україні в умовах воєнного конфлікту формує багатовимірні виклики для системи соціального захисту та загального рівня соціальної безпеки.

Зростання частки осіб пенсійного віку, внутрішнє переміщення великої кількості людей, серед яких значний відсоток становлять діти, особи з інвалідністю та одержувачі соціальної допомоги – все це вимагає не лише гнучкого реагування в межах існуючих програм, а й переосмислення підходів до соціального планування, фінансування та інституційної взаємодії. Забезпечення соціальної безпеки в таких умовах має ґрунтуватися на регіонально орієнтованих стратегіях, підвищенні стійкості інфраструктури та інтеграції вразливих категорій у довгострокові соціальні програми, що стане запорукою стабільності й відновлення соціальної сфери в повоєнний період.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ЗАГРОЗ СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В УКРАЇНІ

3.1 Стратегічні напрями розвитку системи соціальної безпеки

У сучасних умовах соціальна безпека постає як одна з ключових складових національної безпеки, що вимагає системного й стратегічного підходу до її розвитку. Актуальність формування стратегічних напрямів розвитку системи соціальної безпеки зумовлена багатьма факторами: демографічними змінами, зростанням соціального навантаження на державу, викликами війни та постійним поглибленням соціально-економічної нерівності. Україна, яка перебуває в умовах воєнного стану, одночасно має відповідати на нові соціальні загрози, адаптувати політику до потреб вразливих категорій населення та забезпечувати стійкість системи в довгостроковій перспективі. Розвиток системи соціальної безпеки повинен базуватись на комплексному підході, що передбачає одночасне удосконалення інституційного механізму, нормативно-правової бази, інформаційно-аналітичного забезпечення, а також формування інклюзивного соціального середовища. Серед пріоритетних стратегічних напрямів, які окреслюються в українських урядових документах та в дослідженнях науковців, можемо виокремити ключові:

1. Формування ефективної системи моніторингу соціальних ризиків. Оцінка реального рівня соціальної безпеки неможлива без якісного збору, аналізу та прогнозування даних про демографічні, економічні, епідеміологічні та інші соціальні чинники. Створення інтегрованої системи соціального моніторингу дозволить своєчасно виявляти нові виклики, зокрема бездомність, маргіналізацію ветеранів, та оперативно впроваджувати відповідні запобіжні заходи. Особливе значення тут має розвиток цифрових інструментів, зокрема Єдиної інформаційної системи соціальної сфери

(ЄІССС), яка забезпечує автоматизований облік отримувачів соціальних послуг, уніфікований доступ до даних та оперативний аналіз потреб населення [41].

2. Диверсифікація механізмів соціального захисту та розвиток адресних програм. Сучасна система соціального захисту України поступово відходить від застарілої радянської моделі, яка базувалася на масових пільгах і грошових виплатах, у напрямку до надання адресних соціальних послуг. Запровадження індивідуального підходу до людини, як це передбачено реформою державної допомоги в рамках Закону України «Про соціальні послуги» (в редакції змін від 26 березня 2025 року) [42], стало важливим кроком до формування більш справедливої, ефективної та гнучкої системи. Нові законодавчі зміни передбачають, зокрема, можливість фінансування соціальних послуг через комунальні некомерційні підприємства (КНП), використання принципу «гроші ходять за людиною», а також запровадження індивідуальних планів підтримки, кейс-менеджменту та мультидисциплінарних команд, що сприяє переходу до моделі, орієнтованої на потреби конкретних соціальних груп, шляхом впровадження адресної допомоги, умовних грошових трансфертів та соціального контракту. Водночас визначення послуг загальнонаціонального значення, розширення повноважень надавачів послуг, оновлення стандартів і Реєстру, а також деталізація відповідальності за порушення в цій сфері свідчать про системний підхід до трансформації соціального захисту. Ці зміни покликані зробити соціальні послуги більш доступними, ефективними та зорієнтованими на людину, яка їх потребує. Однак, як зазначають експерти, без належного фінансування та гідної оплати праці фахівців, навіть найкраща нормативна база не зможе забезпечити реальні зміни в житті людей [43].

3. Підвищення соціальної стійкості в умовах криз. Війна, пандемія COVID-19, економічні спади вимагають створення резервів системи соціального захисту, які можуть бути задіяні в надзвичайних ситуаціях. Йдеться про формування спеціальних фондів підтримки (зокрема для внутрішньо переміщених осіб), мобілізацію громадських ініціатив та

партнерство з недержавними організаціями. Один із прикладів – ініціатива «Підтримка», яка була швидко реалізована в умовах пандемії та воєнного часу як механізм фінансової допомоги.

4. Розвиток інституційної спроможності органів соціального захисту. Низька ефективність місцевих органів соціального захисту, надмірна бюрократизація процесів, дефіцит кваліфікованих кадрів суттєво гальмують реалізацію політики соціальної безпеки. Вкрай важливим є посилення кадрового потенціалу соціальної сфери, запровадження електронного документообігу, скорочення адміністративних бар'єрів. Підвищення кваліфікації працівників соціальних служб та мотиваційні механізми також мають стати елементами стратегічного розвитку.

5. Інтеграція соціальної політики з іншими секторами державного управління. В Україні останніми роками спостерігається поступовий перехід до інтегрованого підходу в наданні соціальних послуг, що є важливою складовою соціальної безпеки громад. Особливу роль у цьому процесі відіграють сучасні моделі кейс-менеджменту – системного підходу до роботи з вразливими категоріями населення, який передбачає комплексне оцінювання потреб конкретної особи або сім'ї, розробку індивідуального плану допомоги, його впровадження, моніторинг і подальше коригування. Кейс-менеджер виконує низку функцій – комунікативну, правозахисну, організаторську, профілактичну, інформаційну, що дозволяє забезпечити не лише допомогу, а й сталу підтримку [44]. Одним з прикладів впровадження цього підходу є діяльність Центру інтегрованих соціальних послуг в Одесі, відкритого у 2017 році. Його мета – забезпечити соціальне благополуччя мешканців громади через об'єднання різних соціальних служб у форматі «Прозорого офісу» з урахуванням потреб осіб з інвалідністю. Попри позитивні зрушення, Одеса, як і багато інших громад, стикається з системними бар'єрами – від відсутності державних стандартів соціальних послуг до необхідності створення реєстрів випадків домашнього насильства та запровадження програм раннього втручання, що свідчить про необхідність державної підтримки для

масштабування успішних кейсів на національному рівні [44].

Додаткову підтримку громадам надає ініціатива «U-LEAD з Європою», яка у 2025 році запускає три окремі програми з організації соціальних послуг для різних категорій: родин з дітьми, людей з інвалідністю та осіб похилого віку, а також молоді з досвідом інституційного догляду. Учасники програм здобувають знання про базові принципи соціального захисту, способи організації та моніторингу послуг, а також готують пакет локальних нормативно-правових актів, необхідних для впровадження змін. Важливою умовою участі є попереднє оцінювання потреб громади, що сприяє адресності та ефективності надання допомоги [45]. Таким чином, досвід впровадження інноваційних форм соціальної роботи в окремих громадах України демонструє високий потенціал локального рівня в системі соціального захисту. Проте цей потенціал може бути реалізований лише за умови нормативно-правової підтримки, достатнього фінансування та методичної допомоги з боку держави і міжнародних партнерів.

6. Удосконалення правових механізмів реагування на соціальні загрози. Для ефективного функціонування системи соціальної безпеки необхідна гнучка, але водночас чітка правова база, яка забезпечуватиме швидке прийняття рішень та адаптацію до нових реалій, що стосується, зокрема, розширення повноважень органів місцевого самоврядування в питаннях соціального захисту, законодавчого врегулювання статусу нових категорій вразливих осіб (наприклад, військовослужбовців-добровольців або осіб, які втратили роботу через бойові дії), а також імплементації європейських стандартів соціального захисту.

7. Забезпечення соціальної інклюзії та доступності послуг. Наявність фізичного, інформаційного чи психологічного бар'єру до отримання соціальних послуг значно знижує ефективність системи в цілому. Тому одним із ключових стратегічних пріоритетів має бути забезпечення безбар'єрного доступу для осіб з інвалідністю, людей похилого віку, дітей, внутрішньо переміщених осіб. У цьому контексті важливою є реалізація ініціативи «Без

бар'єрів», яка передбачає не лише зміну інфраструктури, але й культурну трансформацію ставлення до потреб вразливих груп.

8. Цифровізація соціальної сфери та розвиток електронних сервісів. Перехід до цифрових технологій у сфері соціального захисту дозволяє забезпечити оперативність, прозорість і зручність у наданні послуг, що передбачає створення цифрових платформ, електронних кабінетів громадян, мобільних застосунків для отримання соціальної допомоги, моніторинг запитів та зворотного зв'язку. Прикладом успішної практики є впровадження додатку «Дія», через який громадяни можуть оформити статус ВПО, отримати соціальні виплати, зареєструвати дитину. Подальший розвиток цифрової інфраструктури має стати одним із пріоритетів стратегії соціальної безпеки, особливо в умовах децентралізації та мобільності населення.

9. Розвиток партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством. Виклики соціальної безпеки мають багатовимірну природу, тому їхнє вирішення потребує кооперації різних секторів. Участь бізнесу в соціальних проєктах через соціальне підприємництво, благодійність або участь у державних програмах (наприклад, навчання та працевлаштування ветеранів або осіб з інвалідністю) сприяє зменшенню соціального навантаження на бюджет. Водночас громадські організації відіграють ключову роль у реагуванні на соціальні кризи, особливо в умовах війни. Формування сталої системи державно-громадського партнерства має бути закріплено на нормативному рівні та передбачати інституційні механізми підтримки таких ініціатив.

10. Превенція соціальних ризиків і формування культури соціальної відповідальності. Важливо не лише реагувати на існуючі соціальні проблеми, але й запобігати їх виникненню, що включає просвітницьку роботу серед населення, підтримку програм з ментального здоров'я, профілактику залежностей, підтримку сімей у кризових ситуаціях. Зокрема, позитивні результати демонструє програма мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, яка впроваджується в Україні за підтримки Фонду ООН у галузі

народонаселення. Бригади, що працюють у понад 20 регіонах країни, надають екстрену допомогу постраждалим від домашнього та гендерно зумовленого насильства, включаючи психологічну підтримку, первинну юридичну консультацію та перенаправлення до відповідних служб. Їх присутність у громадах дозволяє не лише оперативно реагувати на критичні випадки, а й знижувати рівень соціального відчуження та недовіри до інституцій [46]. Також необхідно формувати середовище, у якому кожен громадянин відчуває відповідальність за добробут спільноти – шляхом участі в волонтерських рухах, локальних ініціативах, взаємодопомозі.

11. Адаптація соціальної політики до умов євроінтеграції. Європейський вектор розвитку України передбачає гармонізацію національної політики у сфері соціального захисту з європейськими стандартами. Йдеться, зокрема, про впровадження принципів Європейського стовпа соціальних прав, який наголошує на правах громадян на рівний доступ до якісної освіти, медичних послуг, соціального захисту та праці. Стратегічний розвиток системи соціальної безпеки має враховувати положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також рекомендації Ради Європи та Міжнародної організації праці щодо захисту вразливих груп населення.

12. Забезпечення фінансової стабільності системи соціальної безпеки. Жодна стратегія не може бути реалізована без належного фінансування. Важливим напрямом є оптимізація бюджетних витрат, боротьба з нецільовим використанням коштів, впровадження сучасних методів аудиту та управління публічними фінансами. Також актуальним є залучення міжнародної технічної допомоги для реалізації соціальних проєктів, розвиток цільових соціальних фондів, стимулювання корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. Економічне зростання та податкова реформа мають стати основою для фінансової стабільності та передбачуваності соціальної політики.

13. Забезпечення регіональної збалансованості соціального розвитку. Існує істотна нерівність у доступі до соціальних послуг між містом і селом, між різними областями України, зокрема у прифронтових регіонах, що

зумовлює потребу в регіональних стратегіях розвитку соціальної безпеки, орієнтованих на специфіку кожного регіону. Варто впроваджувати механізми горизонтальної солідарності, тобто спрямування частини державних ресурсів на підтримку соціально вразливих громад. Важливим є також розвиток інфраструктури – відновлення шкіл, лікарень, центрів зайнятості, центрів соціальних послуг у малих населених пунктах.

Таким чином, стратегічні напрями розвитку системи соціальної безпеки мають охоплювати не лише питання забезпечення базового рівня захищеності, а й створення умов для гідного життя, соціальної мобільності, участі та справедливості. Їхня реалізація потребує комплексного, міжгалузевого підходу, а також політичної волі, прозорості, довіри громадян і стійкої інституційної основи.

3.2 Посилення соціальної політики держави та реформування соціального забезпечення

У сучасних умовах глобалізації, економічних викликів та соціальних змін посилення соціальної політики стає одним із пріоритетних напрямів державної діяльності. Соціальна політика виступає не лише як інструмент забезпечення мінімальних стандартів життя, а й як механізм підтримки соціальної стабільності, подолання бідності та нерівності, а також сприяння соціальній інтеграції всіх верств населення. Особливо актуальним це питання є для України, що перебуває в процесі реформування власної системи соціального забезпечення та адаптації до європейських стандартів.

Українська система соціального забезпечення історично сформувалась на основі радянської моделі, що передбачала централізоване адміністрування та фіксовані стандарти допомоги. Проте у XXI столітті, з врахуванням демографічних змін, зростання рівня бідності та нестабільності, війни на сході країни, ця система почала демонструвати низку слабких місць. Зокрема, недостатність фінансування, складність доступу до соціальних послуг,

фрагментованість та низька ефективність реалізації програм. Виклики, з якими стикається соціальна політика України, можемо окреслити кількома ключовими напрямками:

- зростаюча соціальна нерівність та ризик бідності серед різних верств населення, особливо у сільських регіонах і серед вразливих категорій (особи з інвалідністю, ветерани, внутрішньо переміщені особи, пенсіонери);
- неадекватність соціальних виплат реальним потребам сімей і громадян;
- недостатня адаптація соціальних послуг до сучасних форм сімейної структури та ринку праці;
- відсутність комплексного підходу у системі соціального захисту, що призводить до дублювання послуг та нерівномірного їх розподілу.

Реформування соціального забезпечення в Україні спрямоване на модернізацію системи, підвищення її ефективності та доступності, а також на інтеграцію європейських кращих практик. Основні напрями реформ можемо згрупувати наступним чином:

- децентралізація соціальних послуг – передача повноважень з надання соціальної допомоги на рівень територіальних громад, що дозволяє враховувати локальні особливості, оперативніше реагувати на потреби населення та підвищувати якість послуг;
- перехід до адресної соціальної допомоги – запровадження механізмів, які дозволяють чітко визначати коло осіб, що потребують підтримки, та надавати допомогу, виходячи з реальних потреб. Впровадження електронних реєстрів, оцінка потреб родин за допомогою кейс-менеджменту є важливими інструментами в цьому напрямі;
- інтеграція соціальних послуг і програм підтримки – поєднання соціального захисту з охороною здоров'я, освітою, працевлаштуванням, психологічною допомогою. Наприклад, програми мобільних бригад соціально-психологічної підтримки, ініціативи «U-LEAD з Європою» [47] з розвитку соціальних послуг на рівні громад;
- підвищення якості та доступності соціальних послуг – через

професійне навчання кадрів, стандартизацію послуг, цифровізацію процесів. Зокрема, створення державних стандартів соціальних послуг є кроком до уніфікації та підвищення якості допомоги;

- реформа системи соціальних виплат – приведення розміру соціальних допомог до прожиткового мінімуму, підвищення прозорості та простоти оформлення, зменшення бюрократичних перепон.

Децентралізація в Україні відкрита не лише як адміністративна реформа, але й як фундаментальна зміна підходів у соціальному забезпеченні. Передача ресурсів та повноважень місцевим громадам дозволяє органам влади на місцях краще розуміти специфіку потреб своїх жителів і будувати більш ефективну систему соціального захисту. Так, у низці громад уже функціонують Центри інтегрованих соціальних послуг, де люди можуть отримати одночасно консультації з різних напрямів: від отримання пенсій до психологічної підтримки та допомоги в пошуку роботи. Такий підхід значно спрощує доступ до допомоги, особливо для вразливих категорій населення. Завдяки підтримці міжнародних партнерів, зокрема проєктів USAID та програми «U-LEAD з Європою», процес децентралізації супроводжується навчанням кадрів, розробкою локальних нормативних актів, а також проведенням оцінки потреб громад у соціальних послугах.

Одним із найболючіших аспектів соціальної політики в Україні є система соціальних виплат – пенсії, допомоги малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю, ветеранам, внутрішньо переміщеним особам. Незважаючи на те, що уряд постійно збільшує обсяги фінансування цих програм, проблема залишається багатогранною. Перше, з чим стикаються громадяни – це складність процедури оформлення виплат. Бюрократичні перепони, численні довідки, відсутність чітких стандартів інформування призводять до того, що багато осіб або взагалі не отримують допомогу, або затримуються з її отриманням. Особливо це помітно у сільській місцевості, де відсутність інформаційної підтримки значно ускладнює процес. Друге – неадекватність розмірів соціальних допомог. Багато виплат залишаються

нижчими за фактичний прожитковий мінімум, що робить їх малоефективними у боротьбі з бідністю, що стосується і пенсій, й допомог на дітей, й соціальних стипендій. У поєднанні з інфляційними процесами це знижує реальний рівень життя багатьох сімей. Реформа соціальних виплат, яка триває останніми роками, включає низку нововведень:

- впровадження автоматичного призначення допомоги на основі даних електронних реєстрів, що знижує потребу в поданні додаткових документів і скорочує час оформлення;
- перехід до монетизації пільг і субсидій, що дає отримувачам свободу вибору постачальника послуг і стимулює більш раціональне використання ресурсів;
- регулярний перегляд мінімальних розмірів виплат з урахуванням індексації доходів та інфляції;
- інтеграція систем соціального забезпечення з програмами працевлаштування та підвищення кваліфікації, що дозволяє не лише надавати підтримку, але й стимулювати повернення до активного життя.

Однак, незважаючи на ці позитивні кроки, існують ризики, пов'язані з недостатнім фінансуванням, корупційними схемами та нерівномірністю доступу до послуг у різних регіонах. Особливо гостро це проявляється у прифронтових зонах, де переселенці часто не можуть скористатися соціальними гарантіями через проблеми з документами та інфраструктурою.

Одним із сучасних підходів у соціальній політиці є інтеграція соціальних послуг, що передбачає комплексну допомогу, спрямовану не лише на тимчасове покриття потреб, а й на вирішення причинних чинників соціальної вразливості, що означає, що соціальні служби працюють не окремо, а в тісній взаємодії з медичними закладами, освітніми установами, службами зайнятості, правоохоронними органами, громадськими організаціями. Наприклад, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, про які йшлося раніше, поєднують роботу соціальних працівників, психологів, юристів і медиків. Вони здійснюють виїзди в віддалені громади, надаючи

комплексні послуги: від надання першої психологічної підтримки постраждалим від домашнього насильства до юридичної консультації щодо оформлення соціальних виплат [46]. Такі бригади значно знижують рівень соціальної ізоляції, підвищують обізнаність населення про права та можливості, сприяють зниженню рівня злочинності та підвищенню довіри до державних інституцій. Програма «U-LEAD з Європою» також підтримує розвиток таких інтегрованих моделей, спрямовуючи зусилля на посилення спроможності громад у наданні соціальних послуг, впровадження стандартів якості, навчання персоналу.

Цифрові технології стають потужним інструментом трансформації соціальної політики. Впровадження електронних реєстрів, порталів державних послуг, мобільних застосунків сприяє прозорості, спрощує доступ громадян до допомоги та робить систему більш ефективною. Зокрема, впровадження електронної платформи «Дія» значно полегшило оформлення різних видів соціальної підтримки – від субсидій на житло до оформлення статусу внутрішньо переміщеної особи. Автоматизація процесів знижує корупційні ризики та підвищує швидкість надання послуг. Водночас цифровізація ставить і нові виклики: необхідність підвищення цифрової грамотності населення, особливо літніх людей і вразливих категорій, забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних.

Фінансування соціальної політики в Україні традиційно базується на державному бюджеті, зокрема за рахунок соціальних фондів та загального бюджету. Проте, існує низка проблем, які суттєво ускладнюють ефективне і своєчасне забезпечення соціальних виплат і послуг. Перш за все, це нестабільність бюджетного фінансування, що залежить від макроекономічної ситуації, бюджетних пріоритетів, а також політичної волі. У кризові роки, особливо під час пандемії COVID-19 та війни, видатки на соціальну сферу часто скорочувалися, або ж фінансування надавалось із значними затримками. По-друге, фрагментованість системи фінансування – різні програми та види допомоги фінансуються з різних джерел і мають різні умови звітності, що

ускладнює координацію та контроль. Щоб підвищити ефективність використання ресурсів, у державній політиці впроваджуються такі підходи:

- децентралізація фінансування, що передбачає передачу частини повноважень та ресурсів на рівень громад, які краще знають потреби населення і можуть більш оперативно реагувати;
- впровадження прозорих механізмів контролю за використанням бюджетних коштів, у тому числі з залученням громадськості, аналітичних центрів та медіа;
- залучення додаткових ресурсів з інших джерел, зокрема міжнародної технічної допомоги, грантів, приватних інвестицій у соціальні проекти;
- розвиток системи соціального страхування, яка передбачає більш чітке розмежування між державними гарантіями та страховими механізмами, що мають заохочувати громадян до більш активної участі у формуванні власного соціального захисту.

В умовах складної внутрішньої ситуації та військового конфлікту Україна значною мірою покладається на міжнародну допомогу для підтримки соціальної сфери. Організації ООН, Європейський Союз, Світовий банк, інші донорські структури надають фінансову, технічну та консультаційну підтримку різним соціальним проектам. Особливо вагомою є допомога у таких напрямках, як:

- розбудова системи психосоціальної підтримки, особливо для внутрішньо переміщених осіб та ветеранів;
- підтримка реформ у сфері соціального забезпечення, зокрема у цифровізації, стандартизації послуг та розвитку професійних кадрів;
- фінансування програм з працевлаштування, навчання та перекваліфікації вразливих груп;
- підтримка ініціатив у сфері соціального підприємництва, які створюють додаткові робочі місця та можливості для соціальної інтеграції.

Значну роль у цьому процесі відіграють і місцеві громадські організації, що працюють у партнерстві з державними структурами і донорськими

організаціями, здійснюючи безпосередню роботу з населенням.

В останні роки в Україні активно розвивається концепція соціального підприємництва – бізнес-моделей, які, окрім отримання прибутку, мають на меті вирішення соціальних проблем. Це можуть бути підприємства, які працевлаштовують людей з інвалідністю, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб; виробництво екологічно чистої продукції; надання соціальних послуг у віддалених громадах. Переваги соціального підприємництва:

- залучення додаткових ресурсів до соціальної сфери, незалежно від державного бюджету;
- створення сталих робочих місць для соціально вразливих категорій;
- підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу і громади.

Водночас соціальне підприємництво стикається з викликами: недостатня правова база, відсутність податкових пільг, складність доступу до кредитів і грантів, брак знань та навичок ведення бізнесу серед соціальних підприємців. Уряд і міжнародні партнери впроваджують різні програми підтримки – освітні курси, консультації, мікрокредити, інформаційні платформи, що дозволяє збільшити кількість успішних соціальних проєктів.

Таким чином, посилення соціальної політики та реформування системи соціального забезпечення в Україні є невід’ємною складовою сталого розвитку держави, що відповідає викликам сучасності. Впровадження комплексного, адресного та інтегрованого підходу, з урахуванням потреб різних соціальних груп і регіональних особливостей, сприятиме не лише підвищенню якості життя громадян, а й зміцненню соціальної стабільності. Успішність реформ залежить від ефективної координації між державними інституціями, місцевими громадами, громадським сектором та міжнародними партнерами.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження теми «Перспективи подолання загроз соціальній безпеці населення в Україні» можемо сформулювати наступні висновки:

- визначено поняття та сутність соціальної безпеки. Соціальна безпека – це багатовимірне і динамічне явище, що забезпечує захист індивідуальних і колективних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, створюючи умови для стабільного розвитку суспільства та добробуту кожної людини. Вона охоплює соціальні, економічні, правові та інституційні механізми, які є ключовими для збереження соціальної стабільності і рівних можливостей, а також виступає важливим індикатором ефективності державної політики і національної безпеки;

- розглянуто основні загрози соціальній безпеці населення. У сучасних умовах соціальна безпека населення стикається зі складними, багатокomпонентними загрозами, які охоплюють як традиційні соціально-економічні фактори, так і новітні виклики, пов'язані з війною, міграцією, демографічними змінами та інформаційними маніпуляціями. Геостратегічні загрози, зокрема повномасштабне вторгнення росії, мають масштабний вплив на життя та добробут людей, спричиняючи соціальні кризи, гуманітарні катастрофи та економічні труднощі. Загрози соціальній безпеці можемо класифікувати за різними ознаками, і всі вони потребують комплексного, адаптивного підходу у формуванні державної політики. Війна докорінно змінила пріоритети у сфері соціальної безпеки, акцентуючи увагу на збереженні життя, доступі до базових послуг та підтримці людської гідності;

- проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні є ключовим елементом державної політики, що покликаний гарантувати захист основних прав і свобод громадян, створювати умови для соціального розвитку та стабільності. Законодавча база ґрунтується на Конституції України, численних законах, урядових рішеннях і міжнародних договорах, що

регулюють різні аспекти соціальної безпеки. У сучасних умовах нормативно-правове поле перебуває у стані трансформації, спрямованої на адаптацію до нових загроз і потреб. Водночас існують проблеми у реалізації законодавчих ініціатив через фрагментарність, недостатню координацію, бюрократичні перепони та низький рівень цифровізації;

- проведено аналіз соціально-економічних чинників загроз соціальній безпеці. Соціально-економічні чинники, такі як рівень безробіття, інфляція, доходи населення та соціальні виплати, є ключовими факторами, що формують загрози соціальній безпеці в Україні. Аналіз останніх років демонструє, що навіть за умов зниження безробіття матеріальна нестабільність залишається високою через низькі доходи, зростання цін і недостатню індексацію соціальних стандартів. Війна значно посилила ці проблеми, спричинивши як економічні, так і соціальні виклики. Зниження соціальної безпеки відбувається на тлі нерівномірного розвитку економіки та недостатньої ефективності системи соціального захисту;

- проаналізовано вплив демографічних та міграційних процесів на соціальну безпеку. Демографічні та міграційні процеси в Україні суттєво впливають на стан соціальної безпеки, особливо в умовах війни та економічних викликів. Зниження чисельності населення, скорочення пенсіонерів, значні внутрішні переміщення та масова еміграція формують нові соціальні ризики і виклики для системи соціального захисту. Особливо вразливими залишаються пенсіонери та внутрішньо переміщені особи, серед яких велика частка дітей, осіб з інвалідністю та одержувачів соціальної допомоги;

- окреслено стратегічні напрями розвитку системи соціальної безпеки. Система соціальної безпеки в Україні потребує стратегічного розвитку, що враховує сучасні виклики, зокрема воєнний конфлікт, демографічні зміни та соціально-економічну нерівність. Основними напрямами є удосконалення моніторингу соціальних ризиків, впровадження адресних та індивідуалізованих програм соціального захисту, підвищення стійкості

системи в кризових ситуаціях, розвиток інституційної спроможності органів соцзахисту, цифровізація соціальної сфери та інтеграція соціальної політики з іншими секторами. Важливим є також зміцнення партнерства держави, бізнесу та громадянського суспільства, забезпечення соціальної інклюзії, адаптація правових механізмів до сучасних умов і євроінтеграційних стандартів, а також фінансова стабільність і регіональна збалансованість;

- запропоновано шляхи посилення соціальної політики держави та реформування соціального забезпечення. У сучасних умовах соціальна політика України потребує посилення та глибокого реформування, що зумовлено як внутрішніми викликами, так і необхідністю адаптації до європейських стандартів. Історично сформована централізована система соціального забезпечення показала свою неефективність у контексті нових викликів, що зумовлює потребу у децентралізації, адресності допомоги, інтеграції соціальних послуг і цифровізації процесів. Впровадження комплексного підходу з урахуванням локальних особливостей, підвищення якості послуг, спрощення процедур оформлення соціальних виплат і залучення міжнародної допомоги є ключовими напрямками реформ. Розвиток соціального підприємництва відкриває додаткові можливості для соціальної інтеграції вразливих груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаревська К. В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України : автореф. дис. ... д.е.н. : 08.00.07. Вінниця, 2021. 40 с.
2. Білоус І. І. Поняття соціальної безпеки та її роль в системі національної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2019. Вип. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/43.pdf
3. Диха М. Соціальна сфера України в контексті забезпечення соціальної безпеки. *Сучасні питання економіки і права. (Серія: економічні науки)*. 2020. Вип. № 1 (11). с. 119-128.
4. Корж І. Ф. Безпека: методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019. с. 68-72. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf
5. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
6. Основи соціальної безпеки: навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Кравченко Л. В. – Умань: Візаві, 2022. 127 с.
7. 1001 financial words you need to know (2003) / David Bach, editor. New York : Oxford University Press. 237 p.
8. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія / О. Г. Сидорчук. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
9. Варналій З. С. Соціальна безпека людини як об'єкт дослідження економічної безпекології. *Економічний вісник університету. Збірник наук. праць учених та аспірантів. Переяслав*. 2022. Вип. № 52. с. 90-97.
10. Варналій З. С. Багаторівнева система соціальної безпеки. *Економіка і регіон*. 2022. Вип. № 1 (84). с. 68-74.
11. Варналій З. С., Чеберяко О. В., Нікитенко Д. В., Микитюк О. П.

Геостратегічні загрози соціальній безпеці людини в умовах війни. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки*. 2023. Вип. № 2(102). с. 12-33.

12. Конституція України: Конституція. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

13. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

14. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

15. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

16. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

17. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

18. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

19. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

20. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

21. Про схвалення Стратегії подолання бідності: Розпорядження

Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

22. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

23. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

24. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 02.04.2025 р.)

25. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення від 28.06.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text (дата звернення 02.04.2025 р.)

26. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 02.04.2025 р.)

27. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 02.04.2025 р.)

28. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення 02.04.2025 р.)

29. Центр економічної стратегії. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>

30. Мінфін. Індекс інфляції в Україні. URL:

<https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

31. Мінфін. Мінімальна заробітна плата в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

32. Мінфін. Середня заробітна плата (за даними ПФУ) в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2025/>

33. Бухоблік. Мінімальна пенсія. URL: <https://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/pensii/2828-minimalna-pensiya.html>

34. Пенсійний фонд України. Дані про середній розмір пенсійної виплати. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/>

35. Мінфін. Прожитковий мінімум в Україні. URL: https://index-minfin-com-ua.translate.goog/ua/labour/wagemin/? x tr sl=uk& x tr tl=ru& x tr hl=ru& x tr_pto=sc

36. Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Регіони України». Київ, 2022. URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2023-07/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%201.pdf>

37. Державна служба статистики України. Збірник «Статистичний щорічник України». Київ, 2023. URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-02/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%89%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202022%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>

38. Державна служба статистики України. Збірник «Статистичний

щорічник України». Київ, 2024. URL:
https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf

39. Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики України. Дашборд внутрішньо переміщені особи. URL:
<https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>

40. МОМ ООН Міграція. Звіт про повернення населення в Україну. Опитування загального населення – раунд 19 (січень 2025 року). URL:
<https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-poverennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-19?close=true>

41. Деякі питання виплати державної соціальної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 № 632. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 14.05.2025 р.)

42. Про внесення змін до Закону України «Про соціальні послуги» щодо удосконалення надання соціальних послуг: Закон України від 26.03.2025 № 4332-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4332-20#Text> (дата звернення 14.05.2025 р.)

43. ZMINA. Новий закон про соціальні послуги: як зміни допоможуть вразливим категоріям. URL: <https://zmina.info/news/novyj-zakon-pro-soczialni-poslugy-yak-zminy-dopomozhut-vrazlyvym-kategoriyam/>

44. Громадський простір. Інтеграція соціальних послуг: досвід Одеси та перспективи. URL: <https://www.prostir.ua/?library=intehratsiya-sotsialnyh-posluh-dosvid-odesy-ta-perspektyvy>

45. Децентралізація. Соціальні послуги в громадах: стартують одразу три нові програми підтримки від «U-LEAD з Європою». URL:
<https://decentralization.ua/news/19294>

46. UNFPA. Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги надають підтримку постраждалим від насильства. URL:
<https://ukraine.unfpa.org/uk/PSS%20MT>

47. U-LEAD with Europe. Продовжуємо реформу – будуємо майбутнє.

URL: <https://u-lead.org.ua/>